

РОЗДІЛ III

«Просвіта» та проблеми конфесійних відносин

УДК 94(477)126

**Митрополит Луцький
і Волинський Михайл
(Тимофій Зінкевич)**

Християнська мораль як основа діяльності сучасного товариства «Просвіта»

У статті проаналізовано вплив християнської моралі на формування сучасної громадсько-культурницької позиції товариства «Просвіта», простежено зв'язок християнських цінностей із національно-культурним світоглядом однієї з найдавніших українських громадсько-культурних організацій. Досліджено вплив християнської моралі на формування нової національної ідеї українців.

Ключові слова: товариство «Просвіта», християнська мораль, національна ідея, Україна, Церква.

Постановка наукової проблеми та її значення. Єднання нації навколо нової національної ідеї, християнських та людських цінностей надзвичайно актуальне для сучасної Української держави, адже в умовах агресії на Сході країни зростає важливість тих духовних підвалин, на які опирається нація й без яких не можливе її існування (християнська мораль, патріотизм, націоналізм). Сучасна українська церква, національно-культурні організації, зокрема товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка є тим джерелом, що постійно живить духовні потреби української нації. Узнявши за основу цінності християнської моралі, сучасне товариство «Просвіта» в кращих історичних традиціях пропагує національну ідею, формує державницьку позицію української нації, виховує молодь, популяризує українську мову та культуру.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичні розробки взаємозв'язку етносу й релігії започатковано досить давно, зокрема в працях істориків (М. Грушевського, К. Левицького), представників духовенства (Д. Блажейовського, А. Великого, О. Мокрого, І. Огієнка, А. Шептицького). Із сучасних дослідників цієї проблемою займалися Б. Левик, Л. Нагорна та ін.

Мета дослідження – аналіз проблем християнської моралі в сучасному українському суспільстві. Наша країна, як і низка держав Центрально-Східної Європи, на початку 90-х років ХХ ст. вирвалася з орбіти домінування комуністичної ідеології. Це збіглося в часі із занепадом духовності суспільства, що відчасти було наслідком комуністичної ідеології. Відповідно до мети ставимо такі **завдання:** виявити та проілюструвати зв'язок основ християнської моралі із сучасною громадською платформою «Просвіти».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Світова історія свідчить, що вихід із кризового стану суспільства можливий лише за допомогою його духовного оновлення, очищення, підпорядкування нормам загальноприйнятої моралі. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні утворився певний світоглядний і духовний вакуум, який зводився до відсутності загальнонаціональної світоглядної концепції, що могла б стати основою державотворчого процесу, забезпечити єдність нації, державницьку ментальність народу. Натомість у суспільстві панують діаметрально протилежні погляди на мораль, реформи, історію, культуру, релігію, традиції. Можемо стверджувати, що суттю сучасної кризи є криза сім'ї, яка втратила душевну рівновагу, загубила первинність духовного. Із цих причин важливий досвід діяльності «Просвіти» – матері громадсько-культурних організацій. Власне національно-культурні товариства, що відроджуються чи виникають у

суспільстві наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр., пропагують якісно нову, відмінну від попередньої ідеології суспільну мораль, яка все тісніше пов'язана з християнською мораллю, із цінностями й традиціями, пропагованими церквою.

Серед громадських організацій, які найбільш послідовно обстоювали та поширювали духовні надбання народу, є «Просвіта», що заснована ще в 1868 р. в Галичині. Вона взяла за основу принципи, які ґрунтуються на християнській моралі: любов до Батьківщини, до свого народу, мови, культури, збереження та популяризація національних традицій, української історії. Народившись в атмосфері перших політичних мітингів літа 1988 р. у Львові, товариство «Просвіта» брало найактивнішу участь у всіх ініціативах громадськості, спрямованих на поглиблення процесів демократизації суспільства, європейської інтеграції України.

Уже на першій звітно-виборній конференції Львівської обласної організації Товариства рідної мови імені Тараса Шевченка, що відбулася 8 липня 1989 р., розглядали питання легалізації Української греко-католицької церкви (УГКЦ) та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ), ролі релігії в українському суспільстві. З ініціативи Т. Комаринця, Координаційна рада товариства української мови імені Тараса Шевченка 14–15 листопада 1989 р. провела у Львові регіональну конференцію «Мова і духовність нації». Поряд із баталіями навколо Закону про мови товариство «Просвіта» було одним з організаторів масової маніфестації у Львові 17 вересня 1989 р. під гаслами легалізації УГКЦ та засудження сталінських репресій у Західній Україні [5, с. 117].

На конференції, що відбулася у Львові на початку вересня 1990 р. затверджено назву Товариства – «Просвіта». Голова обласної організації Р. Іваничук, виступаючи на звітно-виборній конференції, наголосив: ««Просвіта» – це справа піднесення рівня української культури. «Просвіта» – це повернення Народних домів, заснування читалень, створення лекторських і концертних груп... «Просвіта» – це національна школа і національна видавнича справа. «Просвіта» – це контакти з українством за межами України, це утвердження свого імені в світі» [6, с. 108].

Для доброзладженого функціонування суспільства потрібно, щоб усі його члени дотримувалися системи загальноприйнятих моральних цінностей у всіх сферах життя. Досконалим суспільством може бути лише те, що своєю політичною незаангажованістю не суперечить моральному вченню християнства [2, с. 16].

Християнські цінності, вироблені тисячолітнім досвідом, перевірені часом, вистояли в протистоянні з іншими світоглядними доктринами, отримали розповсюдження серед людства. Церковно-релігійне життя тісно пов'язане з життям держави, у якій воно існує, незважаючи на те, що вони відділені одне від одного за конституцією та іншими нормативно-правовими актами. Тому й вплив на формування духовності у віруючих зведений до мінімуму. Зрештою, для оздоровлення суспільства не достатньо економічних перетворень. Стимулом людської активності завжди були й будуть ідея, мораль, релігія, духовність. Повернення до духовних основ суспільного життя – першочергова потреба українського народу, що потребує соціального оздоровлення, навіть лікування.

Після відновлення незалежності України для церковно-релігійних інституцій створено сприятливі умови розвитку: зникли переслідування, а багаторічна дискримінація додавала ореолу гнаності та компенсувалася підвищеним інтересом раніше байдужих громадян [5, с. 118].

Переслідування й репресії радянської системи проти церкви та її служителів, різноманітні заборони, урешті, комплекс провини привернув до Церкви частину інтелігенції, інтелектуальної та творчої еліти суспільства, серед якої з'явилися й ревні адепти. Деградація й скомпрометованість офіційної комуністичної ідеології утворила світоглядно-духовний та ідейний вакуум, який заповнила християнська віра, що за багато століть до того була історично близькою й добре зрозумілою для більшості українців.

Український науковець Богдан Левик наводить такі дані: станом на 1 січня 2009 р. в Україні функціонувало 34 465 релігійних організацій, що використовували 22 437 культових споруд (432 монастирі, 340 місій, 74 братства, 196 духовних навчальних закладів, 12 633 недільні школи). Водночас культові обряди здійснювало 29 892 священнослужителі [1, с. 33–37]. Найбільша кількість парафіян сповідувала православ'я – 16 581 релігійна організація, що становить 50,1 % від чисельності зареєстрованих. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) нараховувала на задекларовану дату 1190 організацій (67 % із яких були в Галичині). Активно на цей час відроджується Українська греко-католицька церква (УГКЦ), яка, станом на 2009 р. мала у своєму складі 3628 організацій, 97 монастирів, 15 місій, два братства, 15 навчальних закладів, 27 журналів і газет. Стрімко розвивалася в Україні також римо-католицька церква (883 громади), протестантизм, що об'єднав 7721 релігійну організацію; мусульманство (11 001 громада), кероване чотирма управліннями; іудаїзм, представлений

сімома течіями (258 громад); новітні релігійні течії та напрями (харизматичний, крішні, буддисти й т. ін.). Помітний приріст простежено серед баптистів, свідків Єгови. Так коротко виглядає сучасна релігійна карта України [5, с. 118–119; 3].

Наведена вище статистика дає підстави для висновку про те, що політичні партії, порівняно з релігійними організаціями, утратили вплив на свідомість громадян. Як демонструють останні роки, така тенденція поглиблюється й диспропорція в довірі та симпатії українців усе більше переважає на користь церкви. Урешті, державна й церковна діяльність можуть бути різними або однаковими, вони можуть доповнювати одна одну в демократично-правовому суспільстві або протистояти одна одній, про що свідчить епоха комуністично-тоталітарної системи [1, с. 34–37].

За таких обставин постає цілком закономірне запитання: чи може Церква консолідувати українське суспільство? Беззаперечно, Церкві це підсилу! Але насамперед потрібне об'єднання самої Церкви, адже розбрат – «глибока рана» на тілі українського суспільства. Окрім того, зважаючи на історичні традиції у співвідношенні до сучасних реалій у житті суспільства, саме християнські церкви відіграють домінуючу роль, і саме на них лягає відповідальність за долю українського народу. У найскладніші часи української історії Церква ставала тим осередком, який підтримував та живив націю, була тим стержнем, навколо якого трималася наснага до боротьби й віра в перемогу. Саме Церква підтримувала та плекала національну культуру в часи, коли Україна не мала власної державності й потерпала від іноземного гніту, саме Церква давала силу нації в часи геноциду та загальної зневири.

Особливо напружена ситуація склалася навколо офіційного визнання Українською православною церквою Московського патріархату споріднених церков – УАПЦ й УПЦ КП, що відіграють надзвичайно важливу роль у боротьбі українського народу за самовизначення в незалежній державі. Не розуміти та не визнавати цього означає «топити питання» в казуїстиці канонічності, ображати релігійні й патріотичні почуття мільйонів людей. Відродження УАПЦ у 1990 р. збіглося зі зростанням у суспільстві національної свідомості, патріотизму, особливо в Західній Україні. У цей період Церква ототожнювала себе з національним рухом. Лідери УПЦ КП сподівалися, що невдовзі ідея «національної Церкви» стане головним ідеологічним проектом нації. С. Томашівський уважав, що російська та українські православні церкви є різними за своєю суттю. Московська церква завжди залежала від держави, злилася з нею, ставши державною інституцією, слухняним інструментом у руках державної ідеології, українська ж у чужій католицькій Польсько-Литовській державі зуміла відстояти значний ступінь релігійної свободи, зберігши свою національну самобутність, чистоту ідеї [8, с. 14].

Саме тому, з огляду на історію та славні традиції, сучасна Церква повинна стати універсальною, багатонаціональною. Товариство «Просвіта» завжди акцентувало увагу суспільства саме на цих особливостях української Церкви, широко декларувало те, що для народу-нації, для його самоствердження й розвитку, для майбутнього потрібна національна Церква, адже, як відомо, Товариство «Просвіта» постало великою мірою й за підтримки духовенства.

Досліджуючи витоки товариства «Просвіта», важливо відзначити, що найактивнішу участь в організації народних віч, заснуванні по селах читалень «Просвіти» та кооперативних товариств брали вчителі та духовенство. Архівні документи переповнені повідомленнями польської поліції про їхню діяльність, спрямовану на піднесення народної освіти, культури, розвиток національної свідомості, поширення національної ідеї.

Розвиток і розбудова незалежної, демократичної, правової держави потребує активізації зусиль органів виконавчої влади, «Просвіти», громадських і релігійних організацій, спрямованих на розвиток духовності та виховання патріотизму й поваги до історичної спадщини українського народу, укорінення в суспільній свідомості загальнолюдських моральних цінностей. Власне, здоровий патріотизм дає здорове національне життя й творить здорову державну структуру. Патріотизм – це християнська та загальнолюдська чеснота, яка є дуже важливою серед духовних вартостей. Державно-церковні відносини – це історично зумовлені взаємини, з одного боку – невтручання, а з іншого – взаємодопомоги. В Україні вони регулюються Конституцією та Законом «Про свободу совісті». Церква, виконує одну з основних соціальних функцій – патріотичне виховання громадян, здійснює важливу державотворчу місію [5, с. 119–120; 8, с. 4]. Система освіти повинна опиратися на світогляд, в основі якого – духовні цінності й моральні орієнтири. Від того, яке значення надається в державних структурах і в суспільстві загалом освіті та вихованню, залежить майбутнє нації. Для виконання цих завдань обов'язкова наявність двох факторів: 1) усвідомлення того, що саме християнські цінності й традиції є основою нашої культури та моральності, джерелом усіх досягнень українського народу впродовж його тисячолітньої історії; 2) розуміння того, що виконання поставлених завдань у ділянці освіти, культури й виховання неможливе без об'єднання зусиль суспільства, держави та Церкви [5, с. 120].

Досягнення сучасної науки, культури, економіки, політики повинні бути спрямовані на виховання громадянина, патріота, високосвідомого, високоморального, активного, із розвинутим почуттям відповідальності перед суспільством, а також державою. Важливі елементи у вихованні громадянина – ціннісні орієнтири, закріплені життєвим досвідом, сформовані на основі всього національного та загальнолюдського [1, с. 35].

Особливе значення у формуванні громадянина має національне виховання. Це цілеспрямований, регульований процес утвердження національної самосвідомості, національних почуттів, національних традицій, національного характеру та особливостей національної психології, мовних, етичних й ін. цінностей народу. Церква повинна стати справжнім духовним провідником суспільства, увключитись у боротьбу з усіма проявами деморалізації суспільного життя. Це пояснюється тим, що релігійність українського народу характеризується як домінанта його світогляду. Значення Церкви значно зросло після краху комуністичної ідеології, що зневажливо ставилася до істинно українського: історії, культури, виховання та ін. Рейтинг довіри серед населення до Церкви залишається незмінним через стабільність і незмінність християнсько-моральних цінностей, які проповідують її представники. Церква не несе відповідальності за державу, але вона як соціальний інститут проводить важливу державотворчу функцію, адже формує й виховує громадянина. Своєю ідеологією Церква втручається в політичне життя країни, впливаючи на політичні погляди віруючих. Так, УГКЦ тяжіє до європейського вибору, УПЦ МП – до слов'янських союзів.

Отже, релігійні конфесії перетворилися на засіб політичної мобілізації, виступаючи на боці певних політичних сил. Самі політики неодноразово використовували християнську мораль для партійних політичних програм, розраховуючи на прихильність віруючих під час виборів. Загалом біцивілістичне українське суспільство не має єдиного стратегічного вибору розвитку країни.

Нині Церква, як і українське суспільство, не є єдиною (поліконфесійна). Отже, ситуація в релігійному середовищі може стати каталізатором для суспільних негараздів, інструментом маніпулювання в руках радикально налаштованих політиків. Політизація релігії зумовлена зростаючою політичною активністю населення, що дає можливість Церкві долучитися до державотворчої діяльності, відродження духовності та моральності [7, с. 124]. В Україні повинна з'явитися нова форма громадянського суспільства. Після відродження Української державності в 1991 р. з'явилася чимала кількість наукових праць, публіцистики стосовно теорії громадянського суспільства. Отже, громадянське суспільство виступає не сукупністю ізольованих індивідів, а комплексом соціальних відносин, системи суспільних інтересів [5, с. 121].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Надзвичайної важливості набуває необхідність того, щоб громадянське суспільство не лише теоретично, а й на практиці стало полем вільної життєдіяльності людей. Громадянське суспільство існує за умови спільної участі всіх громадян у суспільних процесах, у тому числі й християнської спільноти. Церква не має права стояти осторонь політичних і суспільних баталій, усього аморального, що є в державі [1, с. 34]. Отже, українська церква впродовж багатьох століть єднала народ навколо віри, стояла на охороні християнських світоглядних цінностей. Церква завжди вітала єдність української нації, але роз'єднана, як і українське суспільство, унаслідок зовнішньополітичних чинників, була неспроможна створити єдину українську помісну Церкву. Декларування намірів до об'єднання Української церкви має столітню історію, однак практичних кроків у цьому напрямі зроблено замало. Народ навчився розділяти політику й релігію, не змішуючи та не підмінюючи ці поняття. «Просвіта», інші громадські організації й товариства повинні акцентувати увагу, діяльність на утвердженні християнських цінностей у сучасному українському суспільстві як однієї з консолідуючих ідей.

Джерела та література

1. Бліхар В. Філософський контекст проблематичності державно-церковного співіснування / В. Бліхар // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. – № 20. – С. 33–37.
2. Волинець О. Релігія в системі світоглядно-морально-етичних цінностей українського суспільства / О. Волинець // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – № 19. – 66 с.
3. Конфесійна карта України. Кількісні та якісні показники функціонування релігійного комплексу держави [Електронний ресурс]– Режим доступу : [http:// who-iswho.com.ua/ bookmaket/ukrinvest2008](http://who-iswho.com.ua/bookmaket/ukrinvest2008)
4. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Т. 1. – 375 с.

5. Левик Б. Християнська мораль у сучасному суспільстві / Б. Левик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К., 2010. – № 19. – С. 117–121.
6. Нарис історії «Просвіти». – Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. – 108 с.
7. Пасічний Р. Релігія і політика: взаємовідносини в Україні / Р. Пасічний // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – № 19. – С. 124–127.
8. Томашівський С. Церковний бік української справи / С. Томашевський. – Відень : Друк. Адольфа Гольгавзена у Відні, 1916. – 24 с.

Митрополит Луцький и Волинський Михайл (Тимофей Зинкевич). Християнская мораль как основа в деятельности современного общества «Просвита». В статье анализируется влияние христианской морали на формирование современной общественно-культурной позиции общества «Просвита», прослеживается связь христианских ценностей с национально-культурным кругозором одной из древнейших украинских общественно-культурных организаций. Анализируется влияние христианской морали на формирование новой национальной идеи украинцев.

Украинская церковь на протяжении многих веков объединяла народ вокруг веры, стояла на охране христианских мировоззренческих ценностей. Церковь всегда приветствовала единство украинской нации, но, разобщенная, как и украинское общество, в результате внешнеполитических факторов, была не в состоянии создать единую украинскую поместную Церковь. Декларирование намерений к объединению Украинской церкви имеет столетнюю историю, однако практических шагов в этом направлении сделано мало.

Без единства государства и церкви невозможна консолидация общества, а в сегодняшних общественно-политических условиях это приобретает всевозрастающую актуальность.

Ключевые слова: общество «Просвита», христианская мораль, национальная идея, Украина, Церковь.

Mykhail, the Metropolitan of Lutsk and all Volyn (Tymofiy Zinkevych). Christian Ethics as a Basis of the Activity of Modern «Prosvita» Society. The article analyzes influence of the Christian ethics on the formation of the modern public and cultural stance «Просвіта» society, the connection of the Christian values with national and cultural outlook of one of the oldest Ukrainian public and cultural organizations is examined. Influence of the Christian ethics on the formation of the new national idea of the Ukrainians is reviewed.

Ukrainian church has been for many centuries knitting people on the basis of the faith defending Christian beliefs. The church has always supported the unity of the Ukrainian nation but was divided itself as the Ukrainian society was because of the number of the political factors preventing creation of the united Ukrainian Local Church. Declaration of the intentions to unite Ukrainian Church has a century-long history however no actual steps to achieve this have been undertaken.

Without unity of church and state is not possible consolidation of society, and in today's social and political conditions it becomes vsdilshoyi relevance.

Key words: «Prosvita» society, Christian ethics, national idea, Ukraine, Church.

УДК 281.9(477)

**Valentina Petrovych,
Iryna Charikova**

The Role of the Members of «Prosvita» Society in the Organization of the Church Congresses on the Territory of Volyn Region During 20–30-ies of the 20th Century

The article highlights the role of the members of ««Prosvita»» society in the development of the national and church movement on the territory of Volyn region during 20–30-ies of the 20th century, aimed at the democratization and ukrainization of the church and religious life. The importance of the church congresses for the resurgence of the Ukrainian Orthodox Church in Poland was investigated.

Key words: church congress, national and church movement, «Prosvita», ukrainization, Orthodox Church, Arsen Richynskiy.